

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Zina ile İlgili Had Cezalarına Mâtürîdî
Tefsirinden Bir Bakış

A Look at the Had Punishments Related to
Adultery from Maturidi's Tafsîr

Hasan Can ATEŞ*

Geliş/Submitted: 09.05.2023
Kabul/Accepted: 16.06.2023
Yayın/Published: 27.06.2023

Citation / Atıf

Ateş, H. C. (2023). Zina ile ilgili had cezalarına Mâtürîdî tefsirinden bir bakış. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (37), 163-186.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

 10.29228/TIDSAD.69935

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

*Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, hasancanates@ardahan.edu.tr

TİASAD

Türk & İslam Dünyasi Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Zina ile İlgili Had Cezalarına Mâtürîdî Tefsirinden Bir Bakış ¹

A Look at the Had Punishments Related to Adultery from Maturidi's Tafsîr

Arş. Gör. Hasan Can ATEŞ

Öz: Son asırlarda İslâm dünyası batılı düşünce akımları ile tanışmış, bunun bir sonucu olarak da bazı inanç ve amel hükümleri tartışma konusu yapılmıştır. Bu doğrultuda eleştiri yöneltilen noktalardan biri de had cezalarıdır. Had cezaları yapısı itibariyle istisnai uygulamalardır, günlük hayatta sürekli karşılaşılan konulardan değildir. Ama İslâm'ı kötülemek isteyenlerce eleştiri konusu yapıldığı için gündem olmakta, günümüz tefsir meseleleri arasında sayılmaktadır. Bu bağlamda tefsir meseleleri arasında görülen had cezalarından birisi de recmdir. Tefsir tarihinde önemli bir yeri olan müfessir Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân eserinde âyetleri sadece naklî yönden değil aklî yönden de yorumlamıştır. Makalede; Mâtürîdî'nin tefsirinde zina cezaları ile ilgili yorumları incelenmekte, konunun aklî yönü bu yorumlar bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, had, zina, recm, Mâtürîdî, te'vîlâtü'l-Kur'ân.

Abstract: In recent centuries, the Islamic world has become acquainted with western streams of thought, and as a result of this, some provisions of faith and deeds have been made the subject of discussion. One of the points of criticism directed in this respect is hadd punishments. Hadd penalties are exceptional practices in terms of their structure. They are not issues that are constantly encountered in daily life. But these penalties are on the agenda, and are considered among the present Tafsir problems. Because they are the subject of criticism by those who want to decry Islam. In this context, one of the hadd punishments seen among the tafsir issues is racm. The commentator Abu Mansur al-Maturidi who has an important place in the history of Tafsir, interpreted the verses in his book called Ta'wilat al-Qur'an not only from a transmissional point of view, but also from a mental point of view. In the article; Maturidi's comments on the punishments for adultery in his exegesis are examined and the rational aspect of the subject is dealt with in the context of these comments.

Keywords: Tafsîr, hadd, adultery, racm, Maturidi, ta'wilat al-Qur'an.

¹“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This study derived from author's master's thesis.

Giriş

İslâm ilim tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden birisi Ebu Mansûr el-Mâtürîdî'dir (m. 944, h. 333). Hanefi mezhebinin itikatta imamı olarak kabul edilen Mâtürîdî tefsir, fıkıh ve kelâm alanında zihnî bir çaba göstermiş, özellikle tefsiri Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da her üç alanda birçok değerlendirmede bulunmuştur. Kendisinin aklî yorumlarda bulunduğu konulardan biri de had cezalarıdır. Çalışmamızda zina cezalarının bu tefsirde nasıl işlenip yorumlandığı konusu ele alınacaktır.

Makalemizde öncelikle zina ile ilgili hadlerin Hanefi mezhebindeki hükümleri özetlenerek mevzu hakkında asgarî seviyede bilgi verilmektedir. Sonrasında ise Te'vîlâtü'l-Kur'ân tefsirinde bu hadlere getirilen aklî yorumlar incelenmektedir. Bu esnada Mâtürîdî'nin zina suçuna ve bu suçun ağırlığına, genel olarak ölüm cezalarına ve özelde de recme olan bakışı ele alınmaktadır.²

İslâm dininde; zina vb. suçları asgarîye indirme yolunda birçok düzenleme getirilmiş, kötülüğe götüren psikolojik ve sosyal faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sivrisineklerle uğraşmak yerine bataklığı kurutmayı esas alan bu düzenlemelerde, zinayı önleme adına sadece cezalara odaklanılmamaktadır. Hastanelerde her hasta ameliyat edilmediği gibi, İslâm'da tüm mücrimlere had cezası verilmediği malumdur. Dolayısıyla sadece cezaları çalışmanın, dinin emr-i bi'l-ma'ruf stratejisini anlamamızı tam olarak sağlayamayacağı görülmektedir. Bununla beraber bu makalede, araştırma konusunu sınırlayabilmek için ceza alanı ile yetinildi. Araştırmadaki bu sınırlılığının göz önünde bulundurulması önemli görünmektedir. Aksi hâlde İslâm'ın insanlığa sunduğu perspektif tam olarak anlaşılabilir.

1.1. Had Kelimesinin Tarif ve Mâhiyeti

Cem'i hudûd / الحدود olan had / الحد kelimesi; engellemek, iki şeyin arasını ayır-

² Makaledeki atıflarda, tahkik kalitesini yüksek bulduğumuz Dâru'l-Mîzân baskısını esas aldık. Bu baskı üzerinden hazırlanan Ensar Neşriyat tercümesi, alıntılarımızda büyük oranda esas alındı. Tefsire dipnotla atıf yapılan her noktada Arapça sayfa numarası ile Türkçe tercümenin sayfa numarasını beraber verdik. Parantezsiz bir şekilde ve önce yazılan rakam tercümedeki sayfa numarasını, müteakiben köşeli parantez [...] içinde yazılan rakam da Arapça asıl metnin sayfa numarasını gösterir. İlgili baskılar için bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. çev. Bekir Topaloğlu, Kemal Sandıkçı, Yunus Vehbi Yavuz, Fadıl Aygan, İbrahim Tüfekçi, Mehmet Erdoğan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017-2019; Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu, Mehmed Boynukalın, Ertuğrul Boynukalın, Hatice Boynukalın, Halil İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Ali Haydar Ulusoy, Mustafa Yavuz, Murteza Bedir, Muhammed Masum Vanlıoğlu, Abdullah Başak. İstanbul: Dâru'l-mîzân, 2005-2011.

Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Arapça baskıları arasında bir karşılaştırma için bkz. Abdüssamet Sarıkaya, "Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Üç Tahkikinin Analizi ve İhlâs Sûresi Bağlamında Mukayesesi", *İmâm Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 189-212.

Çalışmada herhangi bir kayıt getirmeksizin mutlak olarak 'İmam' dendiğinde kastedilen kişi İmâm Mâtürîdî'dir. Âyetlere yapılan atıflarda Türkiye Diyanet Vakfı meali esas alındı.

mak, sınır ve tanım anlamlarına gelir.³ Şer'î bir terim olarak ise had; miktarı belli olan, Allah hakkı olarak sâbit bulunan cezalardır.⁴ Hadler, bu tarif ile ta'zîr ve kısas cezalarından ayrılır. Zira ta'zîr, şeriatın özel olarak bir ceza öngörmediği kötülükler hakkında idarecilerin tayin ettiği cezalardır ve bu cezalarda kullara (yöneticilere) inisiyatif hakkı tanınmıştır.⁵ Hadlerde ise devlet başkanının yorum yapma yetkisi bu noktada yoktur. Meselâ bekâr zânîye 100 celde vurulması gerektiği Kur'ân ile sâbittir ve hiçbir lider bu cezayı iptal edemez yahut 99 celdeye indiremez. Yine yukarıda verilen tanım ile hadler, kısas cezalarından ayrılır. Zira kısas kul hakkı olarak sâbittir; mağdur tarafın af yetkisi vardır. Hadler ise Allah hakkı olarak sâbit olduğundan mağdur tarafın af yetkisi yoktur.⁶

Had cezaları Allah'ın kulları üzerindeki hakkıdır. Muayyen şartları taşıyan belli suçlar işlendiğinde bu cezaların tatbiki İslâm'a göre mecbûrîdir. Hangi cezaların had olduğu Kur'ân-ı Hakîm, Sünnet-i Seniyye ve İcmâ-yı Ümmet ile bilinir.⁷

1.1.1. Zina Suçunun Tarifi ve Re'sen Soruşturma

Lügatte kendisine helâl olmayan kişi ile cinsî münâsebette bulunmak anlamına gelen zina kelimesinin ıstılah mânâsı da hemen hemen aynıdır.⁸ Bu fiili işlediği kesin-kes ispatlanan âkıl ve bâliğ kişi, sert şekilde cezalandırılır. İslâm'a göre zinanın suç olması için evli olmak gerekmez; bekârken zina eden bir kişi de, nisbeten daha hafif şekilde cezalandırılır. Zina cezası şikâyete bağlı değildir. Şartları tamam olan her zina suçuna had cezası verilir. Yaygın algının aksine, zina haddinde kadın-erkek ayrımı yoktur. Erkeğe ne ceza verilirse kadına da aynı ceza verilir.

Câhiliyye'de zina şikâyete bağlı bir cürüm olarak görülüyordu. Bu günahı işleyen kadının sülalesi yâhut kocası şikâyetçi olmadığı müddetçe cezaya lüzum görülüyordu.⁹ Günahın her iki tarafı râzı olup mağdur sayılan âile yapısı da bu hâli kabulleniyorsa, sistemde bu suça karşı ciddî bir mücadele yürütülüyordu.

Câhiliyyenin aksine İslâm, zinaya re'sen soruşturulması ve caydırılması gereken

³ Şemsül'eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Mesûât* [ed. Mustafa Cevat Akşit], İstanbul, Gümüşev, 2018, 9/59; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (ed. Mehmet Talu), İstanbul, Tereke, 2015, 3/77; Abdülğani el-Ğuneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Thk. Ahmed Mahmûd Şehâde), İstanbul, Yasin, 2017, s. 635; Ali Fikri Yavuz, *Açıklamalı Muâmelatlı İslâm İlmihali İslâm Fıkhi ve Hukuku*, İstanbul, Çile, 2020, s. 336.

⁴ Meydânî, *el-Lübâb*, s. 635; Serahsî, *Mesûât*, 9/59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/77; Abdülhamid Mahmud Tahmâz, *El-Fıkhü'l-Hanefiyyu fî sevbihî'l-cedîd*, Dimaşk, Dâru'l-kalem, 2009, 3/246.

⁵ Serahsî, *Mesûât*, 9/59; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 635; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/77; Tahmâz, *El-Fıkhü'l-Hanefiyyu fî sevbihî'l-cedîd*, 3/246.

⁶ Meydânî, *el-Lübâb*, s. 635; Serahsî, *Mesûât*, 9/59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/77; Tahmâz, *El-Fıkhü'l-Hanefiyyu fî sevbihî'l-cedîd*, 3/246-247.

⁷ Tahmâz, *El-Fıkhü'l-Hanefiyyu fî sevbihî'l-cedîd*, 3/246.

⁸ Hüseyin Esen, "Zina" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440; Abdülkerim Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş* (Çev. Ali Şafak), İstanbul, Kayıhan, 2017, s. 547-548.

⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Nûr Suresi - 2. Ayet Tefsiri" (Erişim 14.02.2020); İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîri ve't-tenvîr*, b.y., y.y., ts., 9/148 (Bundan sonra İbn Âşûr tefsirine ilâve izâhat olmaksızın yapılan atıflarda bu baskı kastedilmiştir). Zinâ ve bigâ kelimeleri arasındaki mânâ farkına dâir bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 9/146-147.

bir fahşâ gözüyle bakmıştır.¹⁰ Bekârken zina ettiği ispatlanmış hür kişiye Nûr sûresi 24/2 âyet-i kerîmesinde¹¹ îlân edildiği üzere yüz celde/sopa cezası takdir edilmiştir.¹² Başından evlilik tecrübesi geçmiş olduğu hâlde bu suçu işleyen kişiye ise yaşama hakkı verilmemiştir. Böyle biri taşlanarak (recm) idam edilir.¹³

1.1.2. Celde ve Recm İçin Gereken Şartlar

İster recm ister celde; zina suçuna herhangi bir had cezası verilebilmesi için Hanefîler bazı şartlar öne sürerler:

- 1) Şahıs âkıl bâliğ olmalı.
- 2) Suçun kadın tarafı an itibarıyla ya da geçmişte müştehat bulunmalıdır.
- 3) İlgili ilişkinin haramlığı kesin olmalı, helal olabileceği yönünde dikkate alınabilecek bir şüphe bulunmamalı.
- 4) İradeyi sakatlayan ikrah vb. bir âmil bulunmamalı. Suçu bilerek ve kendi iradesiyle işlemiş bulunmalı.
- 5) İlişki önden, cinsî uzuvdan gerçekleşmiş olmalı.
- 6) Bu suç İslâm kanunlarının hâkim olduğu bir beldede, dârüislâmda işlenmiş olmalı.

Gerekli şartları hâiz bir zina suçu, muhsanlık durumuna göre ya recm ya da celde ile cezalandırılır. Bu şartlarda eksiklik varsa da suçlu cezasız bırakılmaz. Adalet ve caydırıcılığa münasip bir ta'zîr cezası ulu'l-emr tarafından belirlenip uygulanır.¹⁴ Had-

¹⁰ Esen, "Zina", 44/441.

¹¹ "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmayın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun."

¹² Fuhuş yapanların ev hapsine alınması ve kendilerine eziyet edilmesini emreden Nisâ 4/15-16 ayetleri mensûh kabul edilmiştir (Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, Ravza, 2018, 3/203; Serahsî, *Mebûsât*, 9/59-60). Nûr 24/2 ayeti ise ittifaqla muhkemdir, hükmü kıyamete kadar bâkîdir. Recm cezasının celde ayeti ile neshedildiği yönündeki son devir iddialarına delil olarak kullanılan Abdullah b. Ebî Evfâ hadisini şerheden, Hanefî muhaddislerden Bedrüddîn el-Aynî (v. 855/1451) recm cezasının celde ayetinden önce değil sonra uygulandığının delille sabit olduğunu belirtir. Ona göre ifk hâdisesi ile beraber inen Nûr sûre-i celîlesi hicretten sonra 4, 5, en geç 6 yılında inmiş iken, Rasûlullah'ın recm uygulamasını Ebû Hureyre *radıyallâhu anh* görüp nakletmiştir. Ebû Hureyre ise 7 yılında Müslüman olmuştur. Yine bir recm tatbikatına katıldığı Sahîh-i Müslim'de bildirilen Hâlid b. Velîd de (bkz. Ebû'l-Hüseyn Müslim b.Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Thk. Heyet [Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015], "Hudûd", 5 [No. 1695]) 8 yılında İslâm ile şerefyâb olmuştur (Bkz. Mustafa Fayda, "Hâlid b. Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [İstanbul: TDV Yayınları, 1997], 15/289). Sahâbeden İbn Ebî Evfâ *radıyallâhu anh*'in bu konuda yeterli bilgiye sahip olmaması, ilgili delilleri ortadan kaldırmamaktadır. Abdullah b. Ebî Evfâ'nın ilgili hadisi için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Thk. Heyet [Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015], "Hudûd", 21 (No. 6813). Aynî'nin ilgili hadis hakkındaki tesbiti için bkz. Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, y.y., İdâratü't-tabâati'l-münîriyye, ts., 23/291. Kendi tefsirinde İbn Ebî Evfâ hadisini Aynî ile aynı istikamette yorumlayan İbn Âşûr'un tespiti için bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 9/149. Ebû Hureyre'nin naklettiği bir recm hadisi için bkz. Buhârî, "Hudûd", 22 (No. 6815). Bekâr zâninin ukûbeti hakkında bkz. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr Hadislerle İslâm Fıkhi* (Çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul, Kitâbî, 2009, 5/5-15.

¹³ Meydânî, *el-Lübâb*, s. 637; Bilmen, *Kamus*, 3/199 (md. 536); Serahsî, *Mebûsât*, 9/59-61; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/88; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 5/16-23.

¹⁴ Esen, "Zina", 44/440; Bilmen, *Kamus*, 3/195 (md. 531), 203-210 (md. 543- 555). İkrâh durumu hakkında karşı. Muhammed Kasım el-Muzafferfûrî, *Edilletü'l-Hanefiyye mine'l-ehâdisi'n-nebevîyye ale'l-mesâili'l-fıkhiyye* (Thk. Muhammed Rahmetullah en-Nedvî), Şam, Dâru'l-Kalem, 2017, 3/251.

di hak etmek için hürriyet şartı yoktur; dolayısıyla bir köle zina ettiğinde celde cezasına çarptırılır. Kölenin celdesi, hürün celdesinin yarısı yani elli sopadır.¹⁵

Recmedilecek kişinin bu cürmü muhsan iken işlemiş olması şarttır, aksi hâlde celde cezası alır. Korunmuş anlamına gelen muhsan/المحصن kelimesi, başından evlilik geçtiği için zinadan korunma ihtimali daha yüksek olan, binâenaleyh bu günahı işlemesi hâlinde daha şiddetli bir şekilde cezalandırılacak kişi anlamındadır. Hanefî mezhebine göre kişinin muhsan sayılması için taşıması gereken şartlar şunlardır:

- 1) Âkıl bâliğ olmak
- 2) Hür olmak
- 3) Müslüman olmak
- 4) Sahih bir nikâh akdi ile evlenmiş olmak
- 5) Evlendiği kişinin de bu şartları taşıyor olması
- 6) Evlendiği kişi ile gerdeğe girmiş olması

Anlaşıldığı üzere muhsan olmak için kişinin eşinin de Müslüman ve hür olması gerekmektedir. Tüm şartları tamamlayarak muhsan olan şahsın, bilâhare eşi ölse yâhut taraflar boşansa bile muhsanlık durumu ortadan kalkmaz.¹⁶ Yine dârülislâm vatandaşı olan gayr-i müslim (zimmî), muhsan sayılmayacağı için recmedilmez. Vele ki kendi dininde de zina haram olsun.¹⁷ Zimmî, zina ederse celde şeklinde had cezası alır.¹⁸

1.1.3. Suçun İspatlanması

Diğer had cezalarından ayrı olarak zina haddinde; erkek, hür ve âdil dört şâhidin, açık ve belirgin ifadelerle tanık olmaları gerekir.¹⁹ Yine kendi suçunu itiraf eden kişinin de dört defa, net bir dille zina ettiğini bildirmesi gerekir. Şâhitlerden yâhut itiraf-lardan biri dahi eksik olursa recm veya celde cezası verilmez.²⁰

Hâkim, şâhitlere –yâhut ilgili durumda itirafçıya- zina kelimesinin ne anlama geldiğini, tam mânâsıyla cinsel ilişkiyi kastedip kastedemediklerini sorar. Burada amaç, mecâzî ifadelerin yanlış kullanılmasını önlemek ve insanların haksız cezalara uğrama ihtimalini en aza indirmektedir. Yine bu günahın kiminle, nerede ve ne zaman gerçekleştiğini sorar.²¹

Zina suçuna şâhitlik yapanların ifadeleri arasında çelişki varsa zanlıya ceza ve-

¹⁵ Nisâ 4/25; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 637; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/91; Bilmen, *Kamus*, 3/223 (md. 600).

¹⁶ Bilmen, *Kamus*, 3/199-201; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/97-99; Muhammed Ubeydullah el-Es'adî, *el-Mûcezz fî usûli'l-fikh*, Kahire, Dâru's-selâm, 1990, s. 60. Ayrıca bkz. Serahsî, *Mebûsât*, 9/65-70.

¹⁷ Bilmen, *Kamus*, 3/201 (md. 540); Meydânî, *el-Lübâb*, s. 640; Serahsî, *Mebûsât*, 9/68-69.

¹⁸ Bilmen, *Kamus*, 3/206 (md. 551); Serahsî, *Mebûsât*, 9/97-98.

¹⁹ Bkz. Nisâ 4/15, Nûr 24/4; Serahsî, *Mebûsât*, 9/62-63, 112-113; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 635-636; Esen, "Zina", 44/442; Muzafferfûrî, *Edilletü'l-Hanefiyye*, 2/520-521.

²⁰ Meydânî, *el-Lübâb*, s. 635-636; Esen, "Zina", 44/442. Ayrıca bkz. Muzafferfûrî, *Edilletü'l-Hanefiyye*, 2/517-519.

²¹ Serahsî, *Mebûsât*, 9/63-64; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/80-81; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 635-636. *el-Lübâb*'ın mezkûr yerinde şârih Meydânî; *Hidâye*'den nakille, suçun ne zaman işlendiğinin sadece şâhitlere sorulacağını itirafçıya sorulmayacağını belirtir.

rilmez.²² Tüm şahitlerin cinsel ilişkiyi tam olarak görmüş olması gerekir.²³ Aksi hâlde had cezası verilmez.

Zina haddinde şahitlerin ortalama seviyede güvenilir olması yetmez. Hâkim, şahitleri kâfi miktarda tanımıyorsa haklarında ilâve soruşturma yaptırır.²⁴ Bir şahıs hakkında zina ithamında bulunan kişilerin sayısı dördü bulmuyorsa, iddiacılar kazf haddi cezasına çarptırılırlar.²⁵ Zinaya şahitlik eden dört kişinin dördünün de aynı mecliste ikrarda bulunmaları gerekir. Farklı farklı meclislerde ikrarda bulunan kişiler dörtten kalabalık bile olsalar yine kazf yapmış sayılırlar.²⁶ Bunun istisnası, kendisinden başka şahit bulamayan kocanın, karısı aleyhindeki şehâdetidir. Böyle bir durumda, kadın kendiliğinden itirafta bulunmuyor ise ne kadına zina haddi ne de kocaya kazf haddi uygulanmaz. Bunun yerine liân yapılır.²⁷

Bir hâkim, zinaya bizzat şahit olsa dahi had cezası veremez. Dört şahit gerekir.²⁸ Zinaya şahit olan kişiler, günahın işlenmesinden itibaren bir ay kadar bekleyip daha sonra hâkime başvurdu iseler had icrâ edilmez. Ciddi bir mazereti yokken bu kadar bir müddet susup sonra konuşan kişilerin adaletinden şüphe edilir.²⁹

Hür ve bekâr bir kadın, hiçbir erkekle meşru bir ilişki kurmasının mümkün olmadığı bir durumda iken hamile kalacak olsa zina haddine çarptırılmaz. Zira bu suç ya dört âdil şahit yâhut dört ikrar ile ispatlanabilir. İlk bakışta izah edilemeyen türden gebelikler bu suçun ispatında kâfi delil sayılmamaktadır. Bu hâldeki bir kadın hakkında zina soruşturması yapılmaz.³⁰

Yukarıda verilen bilgilerde de anlaşılacağı üzere sistemin amacı vatandaşların özel hayatının peşinde koşmak ya da gizli günahları açığa çıkarmak değildir. Amaç bu olsa idi, dört sayısına ulaşamayıp meselâ üç şahit olarak zina ihbarında bulunan kişiler kazf haddine çarptırılmazdı. İslâm'da esas olan ceza üretmek değil, cezaya gerek bırakmamaktır. Ama tüm tedbirlere rağmen açığa çıkan zina suçu, had ile cezalandırılır.

1.1.4. Cezanın Tatbiki

Celde cezasında gaye; yaralamak, bir uzvu telef etmek yâhut öldürmek değil, suç-

²² Serahsî, *Mebûsât*, 9/104-106; Esen, "Zina", 44/442.

²³ Serahsî, *Mebûsât*, 9/64, 111-112; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 636; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/79-81.

²⁴ Meydânî, *el-Lübâb*, s. 636; Bilmen, *Kamus*, 3/214; Serahsî, *Mebûsât*, 9/65.

²⁵ Bkz. Nûr, 24/4-5; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/81; Esen, "Zina", 44/442. Âyette de görüleceği üzere kazf haddi seksen celdedir. Kazf haddi hakkında bilgi için bkz. Ali Fikri Yavuz, *İslâm İlmihali*, s. 339, 341-342.

²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/81; Esen, "Zina", 44/442; Serahsî, *Mebûsât*, 9/152-153. Zina itirafında bulunan kişide ise durum tam aksidir. İkrar eden kişi dört ayrı mecliste bu itirafını tekrarlamalıdır (Bilmen, *Kamus*, 3/210 [md. 556]; Serahsî, *Mebûsât*, 9/154-157).

²⁷ Bu hâlde düşmüş bir karı-kocanın, aralarında yalancı olana lanet okuyup yeminleşerek ayrılması mânâsına gelen liân uygulaması hakkında bkz. Nûr 24/6-10.

²⁸ Bilmen, *Kamus*, 3/210 (md. 555); Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/81 [84]; Abdülkadir Üdeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku* (Çev. Ali Şafak), İstanbul, Kayıhan, 2012, 2/489-490.

²⁹ Bilmen, *Kamus*, 3/213-214 (md. 567); Serahsî, *Mebûsât*, 9/117-118, 164-165; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 641.

³⁰ Bilmen, *Kamus*, 3/215. Karş. Bilmen, *Kamus*, 3/216-217; Esen, "Zina", 44/442; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi* (ed. Mehmet Ali Yekta Saraç), İstanbul, Risale, 1994, 7/349; Üdeh, *İslâm Ceza Hukuku*, 2/500-501; Mehmet Boynukalın, *İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası* (İstanbul: Marmara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 85-87.

luya acı vermektir. Buna binâen kullanılan sopa orta kalınlıkta ve düz olur.³¹ Böyle bir sopa ile orta şiddette vuruşlar yapılır.³²

Tüm dayak tek uzva yoğunlaştırılmaz, celdenin şiddeti –baş, yüz ve cinsel bölge hariç- muhtelif organlara dağıtılır.³³ Tüm cezanın peşpeşe vurulması gerekmez; meselâ yüz celdenin yarısı bir gün, yarısı da ertesi gün vurulabilir.³⁴ Ceza esnasında erkek ve kadının avret yerlerinin açılmamasına dikkat edilir. Ama mahkûmun acı çekmesini engelleyecek kürk vb. kalın elbiseye izin verilmez.³⁵

Muhsan zânîlere recm cezası uygulanırken erkek ayakta tutulur, kadın ise kabul gören re'ye göre göğsüne kadar bir çukura gömülmüş şekilde taşlanır.³⁶ Suç itirafla sâbit olmuşsa taşlamaya hâkim başlar, onu halktan bir kesim takip eder. Şâhitlerle sâbit olmuş ise taşlamaya şâhitler başlar, onları hâkim, sonra da halk kitlesi takip eder.³⁷

Şâhitlerden biri dahi özürsüz bir şekilde recmden imtina etse, had uygulanmaz. Bir özre binâen recme katılamazsa, zâhiru'r-rivâye³⁸ ye göre yine had uygulanmaz.³⁹ Recm edilmiş olan kişinin cenaze namazı kılınır.⁴⁰

1.2. İmâm Mâtürîdî'nin Zina Haddine Getirdiği Hikmet Yorumları

İçinde yaşadığımız modern çağ, İslâm'ın zinaya getirdiği cezaların en az uygulandığı, ilâhî kaynaklı hükümlere –ve bilhassa hadlere- ceza hukukunda çoğunlukla yer verilmediği bir devirdir. Öte yandan zina konulu hükümlerin belki en çok tartışıldığı çağ da bu çağdır. Halkı Müslüman olan ülkelerde bile asla uygulanmayan ve bu ülkelerdeki rejimlerin bile çoğunlukla reddettiği hadler; ilmî, fikrî ve siyasî mahfillerdeki tartışmalarda sürekli gündem olmaktadır.

Kitlelerin celdeden ziyâde recmi tartıştığı söylenebilir. Daha ağır bir ceza olarak recm sadece bugün değil, asr-ı saâdetde dahi Yahudiler tarafından tartışma konusu yapılmaya çalışılmıştır. Hz. Musa'nın (a.s) şeriatında recm var iken Yahudiler zamanla bu hükmü uygulamayı terk etmiş, bununla da iktifâ etmeyip alternatif bir ceza uydur-

³¹ Bilmen, *Kamus*, 3/223 (md. 600); Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/91; Serahsî, *Mebûsât*, 9/121.

³² Meydânî, *el-Lübâb*, s. 638; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/91; Serahsî, *Mebûsât*, 9/121-122.

³³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/91; Serahsî, *Mebûsât*, 9/121-122.

³⁴ Bilmen, *Kamus*, 3/223 (md. 600). Şâfiî müfessir Fahrüddin er-Râzî'ye göre en doğru hareket tüm celdeyi tek günde vurmaktır. Ama günlere dağıtmak da câizdir. Celde cezası günlere dağıtılsa her güne en az yirmi vuruş düşmelidir. Yoksa her gün bir-iki kamçı vurup cezanın şiddetini neredeyse sıfırlamak geçerli olmaz. Bkz. Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 16/510.

³⁵ Bilmen, *Kamus*, 3/223-224 (md. 601-602); Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/92; Serahsî, *Mebûsât*, 9/122-123.

³⁶ Bilmen, *Kamus*, 3/224 (md. 604); Serahsî, *Mebûsât*, 9/88. Karş. Muzafferfûrî, *Edilletü'l-Hanefiyye*, 2/535, 537-538.

³⁷ Bilmen, *Kamus*, 3/224-225 (md. 604-605); Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/89-90. Ayrıca bkz. Muzafferfûrî, *Edilletü'l-Hanefiyye*, 2/527-528.

³⁸ Zâhiru'r-rivâye mefhûmu, Hanefî mezhebinde İmâm Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den nakledilen görüşlere verilen isim olup mezhebin temelini bu görüşler oluşturmuştur. Bkz. İlyas Kaplan, "Hanefî Mezhebinde Muteber Kaynaklar ve Mezhep İçi Tercihin İşleyişi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 312; Eyyüp Said Kaya, "Zâhiru'r-rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/101.

³⁹ Bilmen, *Kamus*, 3/225 (md. 605-606).

⁴⁰ Serahsî, *Mebûsât*, 9/158-159; Meydânî, *el-Lübâb*, s. 637.

maya teşebbüs etmişlerdir. Rasûlullah (s.a.s) ise onların gizledikleri bilgiyi açığa çıkarıp bu tahrife dur demiştir.⁴¹

Araştırmamızda, zina haddinin hikmetleri üç başlık altında işlenecektir: 1) Zina-nın aklî ve naklî yönden bir kötülük olması konusu. 2) İdam cezasının aklî boyutu. 3) İdam şekilleri arasında recmin aklî boyutu.

1.2.1. Zina Suçunun Ağırılığı Hakkındaki Yorumları

Zina günahı mevzubahis olduğunda Müslümanlar ile gayr-i müslimler arasında bazı anlaşmazlıklar yaşanabilmekte, bu bağlamda bazı sorular gündeme gelmektedir. İnsanoğlu, kendi vücudu hakkında tartışılmaz bir otoriteye sahip midir ya da başkasına zarar vermediği müddetçe canının istediği her şeyi yapabilir mi? Zina -hiç kimseye bir zarar vermediği varsayılırsa- bizâtihi suç sayılır mı? Suç sayılma hususunda fâilin medenî durumu önemli midir? Zinanın suç olarak görülmesi için zinâkârın başka biriyle evli olması şart mıdır? Zinanın zararı suçlunun kendisine mi, yakınlarına mı yoksa tüm beşeriyete midir? Tüm bu sorulara İmâm Mâtürîdî'nin verdiği cevaplar, başlığımızın konusunu oluşturmaktadır.

Mâtürîdî'ye göre zina, Allah katında en büyük suçlardan ve en ağır utançlardan biridir.⁴² Hürriyeti zina serbestisi olarak gören anlayışın aksine, İmâm Mâtürîdî hür birinin zina yapmasını daha büyük bir rezalet saymıştır. Ona göre kölenin zinası da suçtur ama hürün zinası daha korkunç bir hâldir.⁴³ Çünkü ona göre mutlak mânâda hür insan yoktur; hakîkatte her şahıs Âlemlerin Rabbi Allah'ın kölesidir.⁴⁴

Allah Teâlâ'nın zina fazîhasına çok ağır cezalar koyduğunu belirten İmâm Mâtürîdî, bunun hikmeti olarak zina suçunun ağırlığını gösterir: "Bu da *-en doğrusunu Allah bilir ya-* hem akıl hem de tabiat itibariyle bu fiilin çirkin oluşu sebebiyledir. Şeriat nazarında da aynı şekildedir."⁴⁵

Zina hem akla hem de insan tabiatına ters bir iş ise, neden dünyada birçok insan bu şenaati, fenalığı işlemektedir? Bu iddia realite ile çatışmamakta mıdır? Mâtürîdî bu suale tabiatın çok boyutlu bünyesi üzerinden cevap verir: Esâsen herkes zinadan iğrenmekte, ama yine herkeste bulunan şehvî arzular birçok kişinin iradesini esir almaktadır.⁴⁶ Günaha batmış bir kişi bile başka kişilerin kendi annesi, hanımı, bacısı ile zina etmesini arzu etmez. Demek ki onların bile hem akıl hem tabiatları bu fiilden nefret etmekte, ama kendilerine galip gelen şehvetleri onları bu rezaletlere sürüklemek-

⁴¹ Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3635); Müslim, "Hudûd", 26 (No. 1699), 28, (No. 1700). Beyhakî'nin rivâyetinde Rasûlullah *aleyhisselâm*'ın "Allah'ım! Onların öldürdüğü bir sünneti ilk diriltenin ben olduğuma seni şahit tutarım." buyurduğu geçmektedir. Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1424/2003), 8/373-374 (No. 16930); Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası Âyet ve Hadis Tahlilleri*, İstanbul, Beyan, 2001, s. 156-158.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/82 [84], 89 [92], 10/107 [81], 108 [82].

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/89 [92-93].

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/195 [188], 5/110 [96], 218 [200], 8/201 [179].

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/117 [90].

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/117 [90]. Benzer bir yaklaşım için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdîrrahman ez-Zâhid el-Buhârî, *Mehâsinü'l-İslâm ve şerâiu'l-İslâm*, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1357, s. 60.

tedir.⁴⁷

Zinanın çirkinliği sadece empati yapmakla anlaşılmaz. Zina serbest bırakılırsa insanı insan yapan değerler de tehlikeye girer, bu pencereden de bakılmalıdır:

“Zinada neseplerin ve insanların birbirleriyle olan tanışıklıklarının karışıklığı vardır. Sonunda hiçbir kimse hikmeti, âdabı ve genel geçer yasaları öğretecek bir muallime eremeyecek, insanları babalarıyla çağırma olmayacak, bu durumda bağlantılar kopacak, insanların birbirlerine karşı korumaları gereken hukuk yok olacak, 4) büyüklerin küçükleri eğitmek için birbirlerine karşı göstermeleri gereken şefkat ve merhamet yok olacak, mahrem yakınların ve diğerlerin hukuku ziyan olacaktır. İşte o yüzden bütün beşer (insanlık) ve küçük âlem (insan) bununla imtihan olmuşlardır. Bu evrenin yaratılışı ve göklerde ve yerde olan her şeyin insanlığın emrine âmâde kılınışı gene bundan dolayı tarumar olacaktır. Bütün bunlar zinanın çirkinliğini ve onun ne kadar kötü ve iğrenç olduğunu gösterir. Ne var ki onun çirkinliğini ve ne denli iğrenç bir şey olduğunu bu (süflî) âlem bilemez; onu ancak şehvete esir olmamış ve onunla sınanmamış ruhanî âlem bilir. Özlerinde şehvetin yer tuttuğu bu (süflî) âleme gelince, onlar zinanın çirkinliğinin ve iğrençliğinin ölçüsünü, şehvetin kendilerine galebe çalması ve ondan kaçmayı ve onun çirkinliğini anlama konusunda düşünmeyi önlemesi yüzünden bilemez. İşte bundan dolayıdır –en doğrusunu Allah bilir ya- zinanın durumu ile ilgili olarak Cenâb-ı Hak diğer suçların işlenmesi halinde verdiği hükümden farklı hüküm vermiş, onun durumunu ağırlaştırmış, diğer günahlar arasında onun daha büyük olduğunu belirtmiştir.”⁴⁸

İmam Mâtürîdî'nin iktibas edilen sözlerinde şu mesajlar dikkat çekmektedir:

1) Zina meşrulaştırılırsa maârif/bilgiler/ilim ve hikmet yok olur. Zina yasaklanırsa bu değerler yaşar. İlim ve hikmetin sonraki nesillere taşındığı bir dünya, ancak nesil emniyeti ile sağlanabilir.⁴⁹ Devlet ve halk, meselâ okullarda muallim ve talebelerin can emniyetini temine nasıl mecbur ise, nesil emniyetini temine de öyle mecburdur. Eğitim âlede başlar.

2) Zina ile mücadele insanlığın önündeki kritik eşiktir. Zinanın yolları tıkanmayacak olursa, kâinâtın yaratılıp insana hizmetkâr kılınmasında bir hikmet kalmamaktadır.⁵⁰ Mesele, insanın hayvandan daha aşağı bir hâle düşüp düşmemesi meselesidir.

3) Zina, aşırılık ve kötülüğün en uç noktalarında bir cürümdür.⁵¹ Kişinin bu suçun ağır boyutlarını anlayamaması, olaya dar bir pencereden bakmasından kaynaklanır. Şehvetlere esir olmayan âlem-i rûhânî penceresinden değil, şehvetlerin karartması altında karar alabilen âlem-i süflînin penceresinden bakan kişi bu durumdadır.⁵² Bu

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/117 [90].

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/117-118 [90-91].

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/297-298 [267-268].

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/118 [91].

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/82 [84], 89 [92], 10/107 [81], 108 [82].

⁵² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/118 [91].

daraltılmış pencereyi kıramayanlar, celde ve recm gibi ağır cezaların hikmetini anlayamazlar. Zira şehvetlerin hâkimiyetine girebilen bu pencerede hür tefekküre yer bulunmaz. İlgili had cezasının bu kadar ağır olmasının muhtemel bir hikmeti de, zinanın fecaatini ve tehlikesini tam olarak idrâk edemeyen insanoğluna meselenin vehâmetini anlatmaktır.⁵³

Fuğuşu bu kadar büyük bir kötülük olarak gören Mâtürîdî suçun sebeplerini ortadan kaldırmayı ve günaha meyledenleri caydırmayı da teşvik etmektedir. O, kulları zinadan koruyacak bir vasıta olarak recm gibi had cezalarını saymaktadır.⁵⁴ Gerek hapis, eziyet ve sürgün gibi geçici cezalar olsun; gerekse celde ve recm gibi kıyamete kadar bâkî kalacak cezalar olsun ilgili hükümlerin tümü suça giden yolları kapatmayı hedeflemektedir.

Caydırıcılıktan ne anlaşıldığı konusu da mühim görünmektedir. İmâm Mâtürîdî celde haddi ve caydırıcılık hakkında akla gelebilecek bir suali işlemektedir: Neden hırsızlık cezasında bir uzuv (el) kesilirken zina cezasında hiçbir uzuv telef edilmemektedir? Celde vurulan zinakârın kısa sürede eski sağlığına kavuşmasına mukabil, hırsızın ömür boyu elsiz yaşamasındaki hikmet nedir? Hırsızlık yapılırken kullanılan organ (el), ceza olarak telef ediliyorsa, zina edilirken kullanılan cinsî organ da telef edilmeli değil midir? Bu suale cevap sadedinde, iki suç arasında neden ayrıma gidildiğini şöyle izah eder:

“Bu ayırım, en doğrusunu Allah bilir ya, şu sebebe müstenit olabilir: Had cezaları, işlenen yasak fiilin alışkanlık şeklinde tekrarlanmasına engel olmayı amaçlar. O fiilin bir daha işlenmesini temelden imkânsız hale getirecek şekilde bir ceza öngörülmez. Zinada cezanın cinsel organa tatbiki bundan böyle cinsel ilişkide bulunma imkânını tamamen yok eder. Hırsızlıkta el kesme cezası ise öyle değildir. Zira kalan öteki el ile tutma, kavrama işini yapabilecektir. Bu yüzden aralarında farklılık vardır ve bundan dolayı da hükümde ayrılmışlardır. Ya da şöyle denilebilir: Cezanın cinsel organa tatbik edilmesinde kişinin hayatını kaybetme riski vardır. Oysa el kesme cezasında genelde böyle bir endişe yoktur ve ceza uygulanan kişi umumiyetle hayatta kalır. Daha önce de belirttiğimiz gibi hadler, helâk ve yok edici şekilde konulmamış, aksine o fiili yeniden yapmayı önleyici olarak belirlenmiştir. O yüzden de zina ile hırsızlık cezaları farklılık arz etmiştir.”⁵⁵

İmâm Mâtürîdî ilgili cezaların caydırıcılık taşıdığına vurgu yapmakta, recmin zinâkâra bahane bırakmadığını belirtmektedir.⁵⁶ Elbette suç oranlarının sıfırlandığı hiçbir çağ yoktur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* idâresindeki örnek Medine toplumunda bile zina ve recm yaşanmıştır. Yine istisnasız her toplumda hırsızlık, cinâyet

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/118 [91].

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/144 [156]. Neshedilen hapis ve eziyet cezalarının hikmetleri hakkındaki yorumları için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/80-85 [82-89]. Sürgün cezasının muhkem bir had olduğu; ya muvakkat bir had yâhut bir ta'zîr cezası olduğuna dâir görüşleri için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/79-80 [80-82], 89 [92-93], 10/107 [81], 111 [84-85].

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/107 [80]. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/227.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/144 [156].

vb. suçlar görülmeye devam eder, ancak cezaların işe yaramadığı ya da caydırıcılığının olmadığı gerekçesiyle bu suçların serbest bırakılmasını savunan pek kimse bulunmaz.

İmâm Mâtürîdî’de görülen *nesil emniyeti* vurgusu, Mâtürîdî’nin şahsına ya da İslâm şeriatına özel bir şey değildir. Hakîkî babasının kim olduğunu öğrenmek için çabalayan bir evladın mürâcaatını değerlendiren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Şubat 2002’de verdiği karar metninde şöyle demektedir:

“AİHM’nin görüşüne göre, davacı konumundaki şahısların, kişisel kimliklerinin önemli bir yanına ait gerçeği öğrenmek amacıyla gerekli bilgileri elde etme konusunda, Sözleşmeyle korunan hayati bir çıkarları vardır.”⁵⁷

Aynı internet sayfasında babasını tanımayan çocuğun mağduriyeti şu sözlerle anlatılmıştır:

“Bunun sonucunda çocuk babasının kim olduğunu uzun bir süre belirleyememiş, bu da ebeveyn yardımı almasını önlemiş, kişisel kimliğiyle ilgili olarak kafasında belirsizlik yaratmış ve aile yaşamı ihlal edilmiştir.”

İlgili kararda her çocuğun anne-baba ve kardeşlerini tanıyabilme hakkına dikkat çekilmektedir. AİHM’nin bu kararı olmasaydı dahi selîm fitrat böyle bir hakkın var olduğunu söylemektedir. Âlevî münâsebetlerin yok olduğu bir dünyada insanı insan yapan pek bir şey kalmayacak, kişi birçok maddî ve mânevî zarara dūcâr olacaktır. Bu hakîkati kabul eden AİHM, nesil emniyetinin lüzûmuna dikkat çekmiş olmaktadır. Zaten İkinci Cihân Harbi’ni kazanan devletler tarafından 1948’de ‘evrensel’ ilan edilen İnsan Hakları Beyannâmesi de her halk ve devletin âile müessesesini koruması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁸

Nesil emniyeti meselesi, teoride herkesin savunduğu ortak bir hedef durumundadır. Ama pratiğe gelindiğinde modern batı medeniyeti–en basit seviyede bile olsa–bu emniyeti sağlamayı başaramamıştır. 2018 resmî rakamlarına göre ABD’de evlilik dışı doğum oranı %30’un altında olan sadece 3 eyalet bulunmaktadır. Geriye kalan eyaletlerde zina mahsûlü doğum oranları % 30, 40 ve hatta 50 rakamlarının üstündedir.⁵⁹ Avrupa’da da 2016 yılında İzlanda % 69.6, Fransa %59.7 gayr-i meşrû doğum oranına sahiptir.⁶⁰ Tüm bu rakamların yanında *false paternity/babalık sahtekârlığı*⁶¹ vakaları da hesaba katılmalıdır ki muhsan zânîlerin sert cezalara uğramadığı ve zina-

⁵⁷ Council of Europe (COE), “Çocuğun beş yıl süreyle babasının kimliğini saptayamaması – ve çocuk haklarını korumaya yönelik reformlar” (Erişim 27.03.2020).

⁵⁸ Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi md. 16/3.

⁵⁹ Centers For Disease Control and Prevention (CDC), “Percentage of Births to Unmarried Mothers by State” (Erişim 27.03.2020).

⁶⁰ EuroNews, “Avrupa’da evlilik dışı doğan bebeklerin sayısı artıyor” (Erişim 27.03.2020); Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), “SF2.4: Share of births outside of marriage” (Erişim 27.03.2020).

⁶¹ Babalık sahtekârlığından maksat; gerçekte kendisine âit olmayan çocuğun bir erkeğe izâfe edilmesi, kişinin bu şekilde yanlış bilgilendirilmesidir. Zinaya giden yolların kapatılmadığı ‘özgür’ toplumlarda bu kötülüğün yayılması ciddi bir risk faktörüdür. Uğruna ömrünü harcadığı çocuğunun gerçekte kendi çocuğu olmadığını öğrenen bir kişide oluşabilecek psikolojik çöküntü, bu çöküntünün ardından gelebilecek şiddet vb. ağır sonuçları tahmin etmek zor olmasa gerektir.

nın hürriyet sayıldığı cemiyetlerde bu zulmün bulunma ihtimali de doğal olarak artmaktadır.

Mahrem yakınlarının ismini bilmek gibi en basit bir hak, dünyanın en 'gelişmiş' ülkelerinde sağlanamamaktadır. Herhangi bir genç, evleneceği insanın kendisiyle ak-raba olup olmadığını dahi bilemeyecek hâldedir. Anne babaya tanınan bir 'özgürlük', çocuğu insanlık onurundan mahrum etmektedir. Ve bu durum, insanlık onuru sloganlarının her konuşmada kullanıldığı bir devirde yaşanmaktadır.

1.2.2. İdam Cezasına Bakışı

Sadece İslâm dininde değil, yeryüzündeki muhtemelen her dinde ve dünya görüşünde haksız yere adam öldürmek yasaktır. Ama dünya görüşlerinin, din ve ideolojilerin öldürme yasağını temellendirirken dayandıkları esaslar ve bu yasağa getirdikleri istisnalar farklıdır. Kanaatimizce bir görüşün katil/öldürme olayına nasıl yaklaştığını doğru anlamak için öncelikle bu iki meseledeki kaidelerinin doğru anlaşılması gerekir.

Küçük bir hayvanı, meselâ bir sineği –rahatlamak gibi fer'î bir fayda için- öldürmek kriminal ve cânice bir iş gibi görülmez. Fakat hiç kimseye hayrı dokunmayan ve ardından ağlayacak seveni de olmayan bir insanı öldürmek korkunç bir kötülük olarak kabul edilir. Bu durumda katil, mahkemelere çıkarılıp o hukuk sistemindeki en ağır cezalarla yargılanabilir. İnsan hayatını böyle dokunulmaz kılan şey nedir?

Hayvanla insana neden aynı muamelenin yapılmadığı sorusu cevaplanmalıdır. Her ikisi de candır ama ikisini öldürmek aynı tepki ile karşılanmaz. Aradaki farkın sebebi irilik olamaz zira küçük bir çocuğun katili cinâyetle yargılanırken büyük bir hayvanı kesen kasap yargılanmamaktadır. İnsan öldürmeyi kötü yapan şey akıl da olamaz, zira deli bir insanı öldüren kişi de aynı şekilde yargılanır, hatta akılsız bir hayvanı, bir maslahata dayanmaksızın, lüzumsuz yere öldüren kişi dahi ayıplanmaktadır. Hâl böyleyken bir insanı öldürmeyi en korkunç bir cürüm hâline getiren esas nedir?

Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla İmâm Mâtürîdî'nin gözünde, insan hayatının değerini bize bildiren kurum, dindir. İnsan öldürmenin kötülüğü iman ile bilinir. Âlemlerin Rabbi Allah, yarattığı tüm varlıklar üzerinde son sözü söyleme hakkına sahiptir;⁶² kullarına istediği gibi davranma hakkına sahiptir;⁶³ O'nun tüm fiilleri hikmet ve adalettir.⁶⁴ İnsanoğlunu da nice mahlûkâta üstün kılan Allah'tır.⁶⁵

İnsanoğlu âlemlerin Rabbi Allah tarafından imtihan edilmek üzere yaratıldığına

⁶² Bkz. Hasan Can ATEŞ "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Had ayetlerinin illet ve hikmetlerine dair Te'vilâtü'l-Kur'ân adlı tefsirindeki değerlendirmeleri" yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2020, 14-15.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/218 [200], 9/356 [270].

⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/327 [321-322], 5/208-209 [189-191], 262 [243]. Allah Teâlâ'nın katil emirlerinde mutlaka hikmet bulunduğu dâir Mâtürîdî'nin ibâresi: *حَكِيمٌ مِمَّا أَمَرَ بِالْقَتْلِ*, 9/356 [270]. Abdülkadir Karakuş, "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018), s. 90; Kaşif Hamdi Okur, "Mâtürîdî'ye Nispet Edilen 'İçtihadî Nesh' Kavramına Haneffî Geleneği Perspektifinden Bir Bakış", *Uluğ Bir Çınar İmâm Mâtürîdî Uluslararası Sempozyumu*, ed. Ahmet Kartal (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2014), 542.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/434 [407], 8/360-362 [325-327].

göre haksız yere adam öldürmek de çirkin bir iş olmaktadır. Zira bu fiil serbest kılınacak olsa, imtihandan geçmesi engellenen insan ve o insana misafirhane olan yeryüzü boşuna yaratılmış demektir. Allah Teâlâ abesle iştigalden münezzehtir; hikmetsiz iş yapmaz. El-Hakîm Allah'ın cinâyet işlemeyi haram kılmaması muhaldir.⁶⁶

Anlaşılaçağı üzere Mâtürîdî, adam öldürme fiilinin kötülüğünü akîde ile temellendirmektedir. İlâveten, ona göre adam öldürmeyi haram kılan Mevlâ Teâlâ bu fiili helâl kılma hakkına da elbette sahiptir. Allah bazı kullarından, emrettiği kişilerin canını almasını ister. Bu emir o kul için imtihan konumundadır.

Meleklerin de Allah'ın kulları olduğunu belirten İmam Mâtürîdî, ölüm meleklerinin katl emri ile imtihan edildiklerini şöyle anlatır:

*“Onlar vazifede kusur etmezler.”*⁶⁷ Bu ilâhî kelâm, meleklerin bütün güçleriyle Rab'lerine itâat ettiklerini haber vermektedir. İçlerindeki merhamet duyguları, onları Allah'ın emrini geciktirmeye veya eksik yapmaya asla sevk etmez. Zira insanın ruhunu alan birini öyle bir merhamet duygusu kaplar ki mümkün olsa hayatını onun için feda eder. Azîz ve Celîl olan Allah ise, emroldukları şeyi yapmak konusunda onların, Allah'ın emrine çok büyük saygı duyup bütün güçleriyle bu emre itâat ettikleri için asla kusur etmediklerini ve verilen emri geciktirmediklerini haber vermektedir.”⁶⁸

Daha evvel meleklerin de imtihan edildiklerini belirten⁶⁹ İmâm, ölüm meleklerinin sayısız masum insanın canını almasını da imtihan perspektifinde değerlendirmekte, bir başkasını öldürme emriyle imtihan olan kula düşenin emr-i ilâhîye tam itaat olduğunu vurgulamaktadır. Onun gözünde katl fiili, Allah tarafından emredilmediği sürece kötüdür.⁷⁰ Yaratan'ın emrettiği bir katl fiili ise kötülük olarak görülemez. Ölüm meleğinin suçlanmayışının nedeni budur.

Meleklerin birini öldürmekle vazifelenirilmesi nasıl mümkün ise, insanların vazifelenirilmesi de öyle mümkündür:

*“Âyette”*⁷¹ geçen öldürme (قَتَلَ) kavramı hakikat anlamına alındığı takdirde iki şekilde yorumlanabilir. **Birincisi**, bu emir İsrâiloğulları'ndan Allah'a karşı vuku bulmuş isyanları sebebiyle bir adam öldürme cezası değil, Allah'ın kendilerini

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/298 [268], 12/71-72 [57-58]. Şâfiî makâsîd düşüncesinin öncü simâlarından İzzeddin b. Abdisselâm da insan hayatının neden korunması gerekliliğine dâir benzer bir açıklama yapmaktadır. Bkz. İzzeddin b. Abdisselâm, *İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihî'l-enâm*, İstanbul, İz, 2006, s. 604.

⁶⁷ En'âm 6/61.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/106 [89].

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/104 [87].

⁷⁰ Karş. Mehmet Boynukalın, “Fıkhu'l-ukubât indel-İmâmi'l-Mâtürîdî”, *İmâm Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 479-480; Alâüddin es-Semerkindî, *Mizânü'l-usûl fî netâici'l-ukûl* (Thk. Abdülmelik b. Abdirrahmân es-Sa'dî), Amman, Dâru'n-nûri'l-mübîn, 2017, 2/966.

⁷¹ Bakara 2/54.

daha başlangıçtan imtihana tâbi tutması⁷² sayılabilir. Aslında Allah'ın İsrâiloğulları'nı, herhangi bir sebebe bağlı olmadan imtihan çerçevesinde onlara kendilerini öldürmelerini emretmesi mümkündür. Nitekim şu âyet-i kerîme buna ışık tutmaktadır: *"Biz onlara, 'Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın' diye emretseydik pek azı müstesna bunu yapmazdı."*⁷³ Tefsir âlimlerinin çoğu bu ilâhî beyanı ifade ettiğimiz şekilde yorumlamıştır. Çünkü yaratıkların hayatına öldürme türlerinin herhangi biriyle son vermesi Allah için mümkündür. Buna bağlı olarak Cenâb-ı Hakk'ın İsrâiloğulları'na gerçek mânada kendilerini öldürmeyi emretmesi de imkân dâhilindedir. Burada ayrıca kendilerini Allah için feda etme türünden olmak üzere davet edildikleri çok önemli bir husûsu kabullenip teslim olmaları da söz konusudur. Nitekim Hz. İbrâhim'in oğlunu kurban etme şeklindeki ilâhî emri yerine getirmesi ve Hz. İsmâil'in kendini bu iş için feda etmesi bu türden bir fedakârlık örneğidir. Sonuç olarak İsrâiloğulları'nın bu şekildeki emre muhatap kılınıp sınava tâbi tutulmasında gerçek anlamda kendilerini öldürme değil, emri tam mânasıyla yerine getirme ve dönüş yapmaları anlamı vardır. Nihâî gerçeği bilen Allah'tır.

İkincisi, âyette yer alan öldürme emri gerçek mânasında alındığı takdirde dünyada uygulanan bir ceza niteliği taşıyabilir. Dünyada gerçekleşen ceza ve mükâfat olayları ilâhî imtihan konumunda bulunur. Buna göre tövbe edip Allah'a itaate dönüş vuku bulduktan sonra da sınavın uygulanması mümkündür, çünkü dünya imtihan yeridir. Âhiretin ceza ve mükâfatları ise sınav niteliği taşımaz, zira âhiret imtihan yurdu değildir. Sonuç olarak tövbeden sonra da olsa dünyada cezalandırılma imkân dâhilinde ise de tövbe ile öldüğü takdirde âhirette bu mümkün değildir. Nihâî gerçeği bilen Allah'tır.⁷⁴

İmâm Mâtürîdî'ye göre, Allah Teâlâ sadece bir suçlunun değil, hiçbir suçu olmayan herhangi bir kulunun dahi canını isteyebilir. Buna hakkı vardır ve böyle bir emirde adaletsizlik yoktur. Çünkü Allah Teâlâ can emanetini kuluna geçici olarak vermiştir ve istediği zaman geri alabilir. Kulun kendisine ait olmayan bir şeyi vermemekte direktme hakkı yoktur. Bu bağlamda; Allah'ın Müslümanlara –öldürülmeleri neredeyse kesin olacak türde zor- bir muharebeye girmelerini,⁷⁵ Hz. İbrahim'e oğlunu kesmesini,⁷⁶ tevbe etmiş olan İsrailoğullarına kendilerini öldürmelerini,⁷⁷ Hz. Hızır'a delikanlıyı öldürmesini⁷⁸ emretmesi –hâşâ- zulüm değildir.

⁷² Tercüme metninde: "kendilerini imtihana tâbi tutmasının bir başlangıcı". Arapça metindeki ابتداء محنة kelimesi anladığımız kadarıyla ilgili imtihanın evvelce gerçekleşmiş bir günaha ceza mâhiyeti taşıması anlamında kullanılmaktadır. Tercümedeki değişikliğin sebebi budur.

⁷³ Nisa 4/66.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/158 [128-129]. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/262 [234], 3/158-159 [173], 6/201 [184], 281-283 [260-262], 345-347 [321-322].

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/292-293 [333-334], 5/192-193 [174-175], 6/201 [184], 269 [250].

⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/194 [171] vd.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/158 [128-129].

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/117 [86], 126-129 [92-95].

Allah Teâlâ'nın verdiği tüm ölme/öldürme emirleri hikmete binaendir.⁷⁹ Kulların yaptığı işler ahlâken sorgulanabilir, ama Allah'ın fiilleri sorgulanamaz; kulların böyle bir hak ve yetkisi yoktur.⁸⁰ O'nun verdiği emir adaletli, verdiği haber de sâdıktır.⁸¹ Dolayısıyla kişinin kendisini ölüme atması yâhut başkasını öldürmesi gibi ilâhî emirlerde ahlâkın gereği olan fiil, o buyruğu yerine getirmektir.

Yukarıda yapılan iktibaslardan da anlaşılacağı üzere Mâtürîdî'ye göre bir kulun kendini yâhut başkasını öldürmekle emrolunması *aklen câiz, naklen vâkidir*. Hiçbir suçu olmayan masum bir kul için dahi Mâtürîdî'nin görüşü budur. Mâtürîdî'nin zinayı ne kadar ağır bir suç olarak gördüğü de hesaba katılırsa, muhsan zânî için neden ölüm cezasını müdâfaa ettiğini anlamak zor değildir. Daha 'hafif' görünen bir idam yöntemi yerine neden recmin tercih edilmiş olabileceği, bunun zulüm sayılıp sayılmayacağı konusu ise ayrı bir başlık altında işlenmelidir.

1.2.3. İdamın Recm Şeklinde Uygulanması

Evvelce açıklandığı üzere İmam Mâtürîdî'nin gözünde zina büyük bir suçtur, hatta yapılan nakillerde de görüldüğü üzere insanlığı tehdit eden bir suçtur. Böyle bir suçun cezası recmden daha ağır bir şey olan cehennem azabıdır. Allah Teâlâ affetmezse, kulu bu cezadan kurtaracak hiçbir merci yoktur.

İmâm Mâtürîdî'ye göre, Allah Teâlâ'nın dünya hayatında acı verici vazifeleri insana yüklemesi mümkündür. O, kulunu dilediği şekilde imtihan etme hakkına sahiptir. Dolayısıyla bu türden bir vazife, adalet ve hikmete aykırı değildir. Hatta verilen vazifelerde faydalar da görülmektedir. Meselâ kolu kangren olmuş kişinin organını kesen bir ameliyat insan tabiatının hoşlanmadığı bir işlemdir ama aklın, adaletin ve maslahatın gereğidir. Allah'ın emrettiği, insana acı gelen vazifeler de hâkezâ böyledir; bu vazifelerin -muhtevastaki acı ve zorluğa rağmen- îfâ edilmesi yine kulların maslahatıdır. Nazım Büyükbaş'ın "İslam Ceza Hukuku'ndaki cezaları işkenceyle bir saymak; bir cerrahı ameliyat anında gören birinin doktoru hastayı öldürüyor zannetmesine benzetmektedir" sözleri bu mevzuyla güzel özetlemektedir.⁸²

Başka bir ilginç nokta ise hadlerden rahatsız olan insan tabiatının subjektif ve değişken yapısına dikkat çekilmesidir. "Halbuki insan tabiatının çirkin gördüğü ve nefret ettiği şeyin mubah kılınması, yukarıda belirttiğimiz gibi câizdir, çünkü bu tabiat adet ve uygulama ile kalkar" diyen⁸³ Mâtürîdî, şeriatın sabitliği karşısında tabiatın değişkenliğini vurgulamış olmaktadır. Şeriat sabittir, kıyamete kadar bâkîdir;⁸⁴ tabiat/tab' ise subjektif ve değişkendir, âdetin/alışkanlıkların değişmesi ile değişir. Hakikaten de bir yörede/zamanda vicdansızlık olarak görülen nice iş vardır ki başka

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/262 [243].

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/356 [270].

⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/208-209 [189-191].

⁸² Nazım Büyükbaş, "İslam Ceza Hukukunda Mağdurun ve Kamu Vicdanının Teskini", *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı*, ed. Abdurrahman Eren vd. (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017), 1/473.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/214 [196].

⁸⁴ Bkz. Ateş, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Had ayetlerinin illet ve hikmetlerine dair Te'vilâtü'l-Kur'ân adlı tefsirindeki değerlendirmeleri", s. 16-19.

bir yörede/zamanda vicdânî ve âdil bir fiil olarak telakkî olunabilmektedir. Had cezaları, cinsel suçlar, hayvan kesimi, kölelik, faiz, özel mülkiyet, ırkçılık gibi konular bu vâkıyı müşâhede için ideal tartışma alanlarıdır. Bu meyanda İmâm, *sabit şariat-değişken tabiat* karşıtlığını vurgulamaktadır.

Daha önce izah olunduğu üzere Mâtürîdî'nin gözünde kişinin *tab'ı*, Allah Teâlâ'nın bir emrini kerih görebilir. O kişi sırf bu yüzden dinden çıkmış olmaz. Zira anlık hisler insanın kontrol edemediği husûsiyetlerdir. Bunların işleyişine kullar güç yetiremez. Ama mesele tabiat değil irâdî karar meselesi ise durum değişir. Kişi kendi irade ve ihtiyârı ile şeriatın bir hükmünü nâhoş görürse dinden çıkar. Bu yaklaşımın neticesinde İmâm Mâtürîdî, oruç ayını değiştirmek nevinden bir reform yapmayı,⁸⁵ Allah'ın emrettiği savaflara karşıt olmayı,⁸⁶ had cezalarını küçümsediği için uygulamamayı⁸⁷ tekfir sebebi saymıştır. Bu işleri yapan kişi onun nazarında Müslüman değildir.

Recmin hikmet ve maslahatı denince tabii ki akla cemiyetin zinadan ve kimliksizlikten kurtulması gelmektedir.⁸⁸ Ama İmâm Mâtürîdî bu ukûbetin diğer bir maslahatına da dikkat çekmektedir:

*“Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın.”*⁸⁹ Bazıları şöyle bir izahta bulunmuşlardır: O ikisine karşı merhamet duygusuna kapılıp da Allah'ın hadlerini iptale götürecek bir tavır içinde olmayın ve cezaları uygulamazlık etmeyin. Bazıları da onlara acıyacağınız tutarak zina cezasını hafifletmek gibi bir tavır içinde olmayın, zira zina günahlar içerisinde en büyüğü ve en utanç verici olanıdır.

(...)

Yahut zina edenlere karşı merhamet gösterilmesinin yasaklanması, onların cezalarını bu dünyada iken tam olarak çekmelerini temin içindir. Aksi takdirde âhirette bu dünyada çektiği had cezasından ötürü bir fayda temin edemeyecektir ki bu fayda da orada azap görmemesidir. Görmez misin ki Cenâb-ı Hak *Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız*⁹⁰ buyurmaktadır. Bunun faydası sözünü ettiğimiz şu husustur: Haddin uygulanmaması konusunda merhamet duygusuna yenilmeyin ki âhirette onlardan azap savılmış olsun. Zira kişi âhirette elde edileceği yarar sebebiyle dünya hayatında nice şiddetli ve külfetli durumlara tahammül edebilir. Bu durum, sağlığını yeniden elde edebilmek ve ileriye yönelik yararını görmek amacıyla acı ilaç içen, hacamat olan, kan aldırın kimsenin durumu gibidir. Buna göre zina cezasının uygulanması sırasında merhamet gösterilmesinin yasaklan-

⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/392 [360]. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/381 [358]; Recep Önal, “İmâm Mâtürîdî'nin Ulûhiyet Anlayışı Konusunda Yahudi Teolojisine İlişkin Eleştirileri”, *İmâm Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 842-843.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/27-28 [15-16].

⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/247 [240], 249 [241-242].

⁸⁸ Bu haddin caydırıcılığı hakkında bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/144 [156].

⁸⁹ Nûr 24/2.

⁹⁰ Nûr 24/2.

miş olması, haddin tam olarak kendisine uygulanması ve yeterince acı çekmesi, bu şekilde âhiret hayatında azap görmekten kurtulmuş olması olabilir. En doğrusunu Allah bilir.”⁹¹

Zinaya verilmesi gereken had cezasıyla alâkadar bir emir de ihtivâ eden Nisâ 4/25 âyet-i kerîmesi “Allah Ğafûr (çok affedici) ve Rahîm (çok merhamet edici)dir” meâlindeki lafz-ı celîl ile bitmektedir. Bu lafzı yorumlayan Mâtürîdî’nin şu sözleri, had cezalarına nasıl baktığını da özetler mahiyettedir:

Allah çok affedici ve çok merhamet edicidir. Bu ilâhî beyanın iki şekilde yorumlanmaya ihtimali vardır. Birincisi, *Allah çok affedici ve çok merhamet edicidir*, öyle ki dünyada yaptığınız kötülükleri size uygulanacak olan ceza sebebiyle örter, âhirete azap bırakmaz, çünkü âhiretin azabı dünyanın azabından çok daha şiddetlidir; bu Allah’ın rahmetindedir. İkincisi, *Allah çok affedici ve çok merhamet edicidir* meâlindeki beyanın şu anlama da ihtimali vardır: Cezaları, dünyada benzeri işleri bir daha yapmaya engel kılması, Allah’ın rahmetindedir.⁹²

Suçluya uygulanan ceza; hastaya çektirilen ve onu çok daha büyük meşakkatlerden kurtaran acılı tedavi mesâbesindedir. Hâl böyle olunca recm vicdana aykırı değil, vicdanın gereği olmaktadır.

Özetlenecek olursa, İmâm Mâtürîdî recmin maslahatı olarak: Cemiyeti çok daha büyük acılara ve kimliksizleşmeye sürükleyen zinanın başkalarına bulaşmasını engellemeyi, âhiret azabına müstahak suçluyu da Allah’ın merhameti ile o azaptan kurtarmayı belirtmektedir. İmâm’a göre recm ağır bir cezadır ama daha ağır olan âhiret azabından kurtuluşa vesiledir.

Muhsan iken işlenen zina suçuna verilen recm gibi ağır bir cezanın hikmeti konusunda *suçun yaygınlaşma eğilimi* de dikkate alınabilir. Bu eğilim hakkında İmâm’ın herhangi bir yorumuna rastlamadık. Hakkında konuşulmadığı takdirde zina haddindeki bir hikmetin dikkatlerden kaçma ihtimâli olduğundan konunun burada işlenmesi uygun görünmektedir.

İctimâî hayatı tehdit eden suçlar bir mânâda hastalıklara benzetilebilir. Ülkelerin sağlık bakanlıklarının görevi, bu hastalıkların bulaşmasını engellemektir. Bu gayret esnasında çok sert tedbirler gerekebilir. Bu tedbirlerin seviyesi belirlenirken o hastalığın kolay yayılıp yayılmadığı konusu göz önünde bulundurulur. Yeri gelir çok ağır bir hastalık hakkında hafif tedbirler alınır; bunun sebebi o hastalığın bulaşma istidadı göstermemesidir. Yeri gelir nisbeten hafif bir hastalık için en radikal tedbirler alınır, gerekirse ekonominin işleyişi devlet tarafından kilitlenir. Bunun sebebi de o hastalığın kolay yayılan bir özellikte olmasıdır. Kolay yayılan bir hastalık ne kadar basit görünürse görünsün neticede hastanelerin tıkanmasına ve ülkenin yıkımına sebep olabilir. En kuvvetli ülkeler bile böyle bir riski göze alamaz.

⁹¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 10/108-109 [82-83].

⁹² Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 3/154 [168].

Zina haddi ile kısas cezasını mukayese ettiğimizde de benzer bir durumla karşılaşıldığı söylenebilir. Haksız yere adam öldürmenin ne kadar büyük bir günâh olduğu izahtan varestedir. Buna rağmen katil recmedilmez, görünüşte daha hafif bir şekilde idam edilir. Hatta maktulün yakınları affederse idam seçeneği bile kaldırılır. Ama muhsan iken zina ettiği ispatlanan kişi daha korkutucu bir yol (recm) ile cezalandırılır. İlk bakışta mantıksız gibi gelen bu durumdaki hikmet, muhtemelen zinanın daha *bulaşıcı bir suç* olmasında saklıdır. Olaylara bulaşmadan yaşayan bir insanı cinayete sevk edecek pek bir sebep yoktur, sonuçta adam öldürmek insan tabiatına o kadar da câzip gelen bir günâh değildir. Ama cinsî münasebet insan tabiatına her zaman câzip gelebilir. Bu içerikte bir günâhın yayılmaması için çok daha yoğun ve köklü tedbirler almak gerekmektedir. Aksi hâlde zina hastalığı o cemiyetin bünyesini ele geçirebilir.

Recm-kısas karşılaştırmasında da görülebileceği üzere suçun insan tabiatınca arzu edilip edilmemesi bir ölçüt olabilir. Meselâ insanı iğrendiren bevl vb. sınırları içen kişiye had cezası uygulanmazken şarap içen kişiye had uygulanmaktadır. Zira idrar insanlarca arzulanmaz. Şarap ise birçok günâhkârın meylettığı bir haramdır. Yine meselâ kasden taş yiyerek orucunu bozan bir kişiye sadece kaza gerekirken ekmek yiyene hem keffâret hem kaza gerekir. Burada da suçun büyüklüğü değil insan tabiatınca arzulanabilirliği esas alınmıştır. Elbette âhiret âlemindeki ceza bu dünyadaki cezalara benzemez. Bu dünyada bir suça had veya keffâret cezası verilmemesi o günâhkârın âhirette ağır hesaba çekilmeyeceği anlamına gelmez.

Recmin hikmetleri konusunda, ‘ölüm anındaki acı’dan neyin kastedildiğini düşünmek de gerekir. Anlaşıldığı kadarıyla Mâtürîdî bu konuya girmemiştir. Hâlbuki bir idam şekli olarak recm ile diğer yöntemler arasındaki fark, konumuzu doğrudan ilgilendirmektedir.

Ölüm anında (sekerât) bir insanın neler yaşadığını bilmek pozitif bilim açısından mümkün değildir. Zira canlı bir insanın neler hissettiği muhtelif iletişim yollarıyla anlaşılabilirken ölmüş yâhut ölmek üzere olan biri böyle bir imkâna sahip değildir. Bu hâldeki bir insanın konuşmak şöyle dursun ağlamaya dahi gücü yetebilecek midir? Bu yüzden olacak, dışarıdan bakan biri yatakta öleni ‘şanslı’ telakkî ederken gazâ meydanında acılarla öldürüleni ‘şanssız’ sayabilmektedir. Hâlbuki bizler aslında ölüm anını değil ölüm öncesi süreci müşâhede edebiliyoruz; acaba muhatabımızın sekerât hâlinde yaşadıklarını görebilseydik aynı yorumları yapabilecek miydik?

Şehidin ölürken duyduğu acının en hafif bir seviyede olduğunu belirten hadis⁹³ düşünülünce bizim dışarıdan yaptığımız yorumların sığılığı açığa çıkmaktadır. Ölüm öncesine dâir gözlemlerimize nisbeten güvenssek bile, ölüm anını gözlemleyemiyoruz. Bu acimiz konuyu idrâk etmemizi engeller. Sekerâtı düşünmeyen bir vicdan sahibi, sevdiği birinin cenk meydanında değil yatağında ölmesini tercih edecekken; sekerât

⁹³ “Şehid ölürken ancak sizden birinizin çimdiklenmeden duyduğu acı kadar bir acı duyar.” Bkz. Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, Thk. Heyet (Dimaşk: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2015), “Cihâd”, 35 (No. 3161). Ayrıca bkz.: Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, Thk. Heyet (Dimaşk: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2013), “Cihâd”, 16 (No. 2802).

hakkında bilgilenmiş bir vicdan tam aksini arzulayacak, şehâdeti en büyük saâdet te-lakkî edecektir. İkisi de vicdandır; ama bakış açıları ve ufukları değıştikçe vicdânî ter-cihler de değışmektedir. İdamın uygulandığı bazı ABD eyaletlerinde elektrikli sanda-lye, zehirli iğne, iple asma vb. şekillerden hangisinin daha az acı verici olduğu konu-sundaki tartışmalar⁹⁴ bu hususta düşündürücü bir örnektir. Hangi ölüm şeklinin daha acısız olduğu hâlâ keşfedememiş olan beşeriyetin, vahiyle belirlenmiş bir idam şeklini tartışmaya açması akla aykırıdır.

Recmin vicdânî yönü hakkında Ahmet Yaşar şu tesbiti yapmaktadır:

“İslâm’ı çağdaş düzen içinde müdafaa etme ihtiyacı gibi bir mecburiyet hissine kapılmaya da gerek yoktur. Çünkü bugün dünyanın hemen hemen her yerinde idam cezaları uygulanmaktadır. Elektrikli sandalyeye oturtmak, ya da zehirleye-rek öldürmek, recmden çok da farklı değildir.”⁹⁵

Gerek Mâtürîdî’nin temas ettiği uhrevî karşılık olsun, gerekse onun temas etme-diği sekerât-ı mevt zorluğu olsun, recm meselesindeki derinlikler deney ve gözleme kapalıdır. Gözleme açık olan kısıtlı alanda ise recm çok ürkütücü bir ölüm şekli olarak görünmektedir. Bu normaldir. Zira cezanın ana gayelerinden biri caydırıcılıktır.

Sonuç

İslâm fikhî, suçluyu cezalandırmaktan çok suça götüren faktörleri ortadan kal-dırmayı esas alır. Ancak bir şekilde gerçekleşmiş ve ispatlanmış suçlar da cezasız bira-kılmamakta, hatta bazı müeyyideler bizzat Kur’ân ve Sünnet tarafından belirlenmek-tedir. Sınırları baştan belirlenmiş bu müeyyidelere had cezaları denir. Hakkında had cezası bulunan suçlardan biri de zinadır. Zinaya verilen had cezaları ile ilgili yorumlar, İmam Mâtürîdî’nin Tevilatu’l-Kur’an tefsiri üzerinden incelenmiş, zina cezasıyla ilgili konulara İmam’ın getirdiği aklî yorumlar bütüncül bir şekilde incelenmeye çalışılmış-tır.

Mâtürîdî, Hanefî mezhebinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Dolayısıyla fikhî bir konuda Hanefî mezhebinin görüşlerini bilmeden Mâtürîdî’nin görüşlerini an-lamak pek mümkün görünmemektedir. Hanefî mezhebinin zina cezasıyla ilgili görüşle-ri incelendiğinde, celde ve recmin birer had olarak kabul edildiği görülmektedir. Ev-lenmiş olmak vb. belli özellikleri taşıyan kişiler muhsan olarak isimlendirilmekte ve bu kişilerin zina ettiği tam olarak ispatlanırsa ölüm (recm) cezası verilmektedir. Muhsan olmayan kişilerde ise akıl, bülüğ vb. bazı asgarî şartlar aranmakta, bu şartlar var ise bir nevi sopa (celde) cezası verilmektedir. Hangi şık gerçekleşirse gerçekleşsin, esas amaç ceza vermek olmadığı için ispat vâsıtaları konusunda hassas davranılmakta, kimsenin iftiraya uğramaması için üst düzey tedbirler alınmaktadır.

Zina cezası hakkında Mâtürîdî’nin görüşlerini incelemek için önce zina suçu hak-kındaki görüşleri incelendi. Kendisinin zinayı en ağır suçlardan biri olarak gördüğü

⁹⁴ Münteha Maşalı, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 47-48.

⁹⁵ Ahmet Yaşar, *İslâm Ceza Hukukunda İdamı Gerektiren Suçlar*, İstanbul, Beyan, 1995, s. 85.

anlaşılmaktadır. Ona göre akıl, nakil ve tabiat (insanın arzu ve alışkanlıkları) zinayı kabih görür. Üç yönden de kötülüğü âşikâr olan bir suçun işlenmesi çok ağır olacağından, verilen ceza da ağır olmaktadır. Mâtürîdî'ye göre zina suçu, insanı insan yapan değerlere ve medeniyetin ilerlemesine bir saldırı mahiyetindedir. Âile kurumu yıkıldığında ilim ve irfan aktarımı açısından büyük tehlike doğacaktır. Bu noktada nesil emniyetini sağlama görevi ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Mâtürîdî'nin gözünde zina'nın basit bir kabahat olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî'nin hukuk anlayışında öldürme cezası, asla kabullenilemez türden bir müeyyide değildir. Allah'ın verdiği canı ancak O alır, zaten kendisine âit olan bir şeyi geri istediğinde O'na karşı çıkmak düşünülemez. Bu bağlamda kulların belli durumlarda öldürülmesi emri akla ve nakle aykırı değildir; hele hele bu emir zina gibi ağır bir suça ceza olarak verilmişse.

Belki de her hukuk sisteminde 'ağır ceza' diye bir kavram vardır ve bu kavram, insana daha fazla acı veren cezalar anlamında kullanılmaktadır. İmam Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ'nın, kulunu istediği şekilde imtihan etme hakkı vardır. Acı veren içerikte bir emirle de kulunu sınaması mümkündür. Kula düşen, böyle bir durumda tam itaat gösterip imtihanı kazanmaktadır. Bu bağlamda İmam Mâtürîdî'nin recmi eleştirmeyip savunması şaşırtıcı değildir. Zina cezasını uygularken şefkat gösterilip ihmalkârlık yapılmamasını emreden Nûr 24/2 âyetini tefsir eden Mâtürîdî, konunun uhrevî boyutuna dikkat çeker. Ona göre haddi uygulamakta ihmalkârlığın yasaklanmasındaki hikmet, haddin uygulanmasının suçluyu uhrevî azaptan kurtarması olabilir. Bu durumda suçluyu cezalandırmamak ona iyilik değil kötülük olmaktadır. Her hâlükârda; hangi idam şeklinin maktûlde nasıl hissedileceği konusunun deney ve gözlem yoluyla bilinemeyeceği, durum bu iken nas ile belirlenmiş bir şekli diğer şekillerden farklı değerlendirmenin anlamlı olmayacağı sonucuna varılmaktadır.

İmam Mâtürîdî, zina cezaları konusunda ümmetin geriye kalan kısmı ile aynı görüşe sahiptir. Öte yandan, İslâm'ın bu konudaki hükümlerine aklî yönden ışık tutma gayreti göstermiş, dirayet tefsiri anlayışını bu konuda da göstermiştir. Bu bağlamda, Mâtürîdî'nin aklî yorumları modern çağda karşılaşılan meseleler karşısında eleştirel düşünme zeminini güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Abdülhamid Mahmud Tahmâz, *El-Fıkhü'l-Hanefiyyu fî sevbihî'l-cedîd*, Dımaşk, Dâru'l-kalem, 2009
- Abdülkerim Zeydân, *İslâm Hukukuna Giriş* (Çev. Ali Şafak), İstanbul, Kayıhan, 2017
- Ahmet Yaşar, *İslâm Ceza Hukukunda İdâmı Gerektiren Suçlar*, İstanbul, Beyan, 1995
- Ali Fikri Yavuz, *Açıklamalı Muâmelatlı İslâm İlmihali İslâm Fıkhı ve Hukuku*, İstanbul, Çile Yayınları, 2020.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. y.y.: İdâratü't-tabâati'l-münîriyye, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Ab-

- dülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Boynukalın, Mehmet. "Fıkhu'l-ukubât indel-İmâmi'l-Mâtürîdî". *İmâm Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. ed. Hatice K. Arpaguş - Mehmet Ümit - Bilal Kır. 471-494. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Boynukalın, Mehmet. *İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahman ez-Zâhid, *Mehâsinü'l-İslâm ve Şerâiu'l-İslâm*, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1357.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *El-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Yâsir Hasan, İzzeddin Dullî, İmâd et-Tayyâr. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Büyükbaş, Nazım. "İslam Ceza Hukukunda Mağdurun ve Kamu Vicdanının Teskini". *İslam Ceza Hukuku Uluslararası Sempozyumu*. ed. Abdurrahman Eren – M. Refik Korkusuz. 1/457-473. y.y.: Lale Yayıncılık, 2017.
- CDC, Centers For Disease Control and Prevention. "Percentage of Births to Unmarried Mothers by State". Erişim 27.03.2020. <https://www.cdc.gov/nchs/pressroom/sosmap/unmarried/unmarried.htm>
- COE, Council of Europe. "Çocuğun beş yıl süreyle babasının kimliğini saptayamaması – ve çocuk haklarını korumaya yönelik reformlar". Erişim 27.03.2020. <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/-/child-unable-to-discover-identity-of-her-father-for-5-years-and-reforms-to-protect-children-s-rights>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Nûr Suresi - 2. Ayet Tefsiri" (Erişim 14.02.2020)
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, Thk. Heyet (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2013),
- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, Thk. Heyet (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015)
- Esen, Hüseyin. "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/440-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- EuroNews. "Avrupa'da evlilik dışı doğan bebeklerin sayısı artıyor". Erişim 27.03.2020. <https://tr.euronews.com/2018/04/16/avrupa-da-evlilik-d-s-dogan-bebeklerin-say-s-art-yor>
- Fayda, Mustafa. "Hâlid b. Velîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/289-292. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Hasan Can ATEŞ "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Had ayetlerinin illet ve hikmetlerine dair Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı tefsirindeki değerlendirmeleri" yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2020
- İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîri ve't-tenvîr*, b.y., y.y., ts.,
- İzzeddin b. Abdisselâm, *İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri Kavâidü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, İstanbul, İz, 2006

- Kaplan, İlyas. "Hanefi Mezhebinde Muteber Kaynaklar ve Mezhep İçi Tercihin İşleyişi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 311-325.
- Karakuş, Abdülkadir. "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Aralık 2018), 83-113.
- Kaya, Eyyüp Said. "Zâhirü'r-rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/101-102. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. çev. Bekir Topaloğlu, Kemal Sandıkçı, Yunus Vehbi Yavuz, Fadıl Aygan, İbrahim Tüfekçi, Mehmet Erdoğan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017-2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu, Mehmed Boynukalın, Ertuğrul Boynukalın, Hatice Boynukalın, Halil İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Ali Haydar Ulusoy, Mustafa Yavuz, Murteza Bedir, Muhammed Masum Vanlıoğlu, Abdullah Başak. İstanbul: Dâru'l-mîzân, 2005-2011.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*. thk. Mehmed Talu, Kenan Pala, Ömer Faruk Kurban, Osman Kandaz, Ali Barış Uygur. İstanbul: Terike Yayıncılık, 2015.
- Meydânî, Abdül-Ğani. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Ahmed Mahmûd Şehâde. İstanbul: Yasin, 2017.
- Muhammed Kasım el-Muzafferfûrî, *Edilletü'l-Hanefiyye mine'l-ehâdîsi'n-nebeviyye ale'l-mesâili'l-fikhiyye* (Thk. Muhammed Rahmetullah en-Nedvî), Şam, Dâru'l-Kalem, 2017
- Muhammed Ubeydullah el-Es'adî, *el-Mûcez fî usûli'l-fikh*, Kahire, Dâru's-selâm, 1990
- Münteha Maşalı, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002)
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc *El-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Yâsir Hasan, İzzeddin Dulli, İmâd et-Tayyâr. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. "SF2.4: Share of births outside of marriage". Erişim 27.03.2020.
http://www.oecd.org/els/family/SF_2_4_Share_births_outside_marriage.pdf
- Okur, Kaşif Hamdi. "Mâtürîdî'ye Nispet Edilen 'İçtihadî Nesh' Kavramına Hanefî Geleni Perspektifinden Bir Bakış", *Uluğ Bir Çınar Uluslararası İmâm Mâtürîdî Sempozyumu*. ed. Ahmet Kartal. 541-546. İstanbul: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2014.
- Önal, Recep. "İmâm Mâtürîdî'nin Ulûhiyet Anlayışı Konusunda Yahudi Teolojisine İlişkin Eleştirileri". *İmâm Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. ed. Hatice K. Arpaguş - Mehmet Ümit - Bilal Kır. 831-851. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Semerkandî, Alâüddin. *Mîzânü'l-usûl fî netâici'l-ukûl*. thk. Abdülmelik b. Abdirrahmân es-Sa'dî. Ammân, Dâru'n-nûri'l-mübîn, 2017.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme. *Mebûsât*. çev. Şerafettin Kalay, Hüseyin Kayapınar, M. Talha Odabaşı, Taha Nas, Musa Alak, Abdüsselam Arı, Ahmet Bostancı, Osman Güman, Abdullah Durmuş, A. Hamdi Yıldırım, Mustafa Akşit, Abdurrahim Kozalı,

Soner Duman, H. İbrahim Kutlay, İhsan Kahveci, Hamdi Arslan, Hüseyin Baş, Ahmet Vanlıoğlu, Recep Özdirek, Özcan Hıdır, H. Mehmet Günay, Ahmet Efe, Abdüssamet Bakkaloğlu, Abdülhalık Selman. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2018.

Tahâvî, Ebû Ca'fer. *Şerhu meâni'l-âsâr Hadislerle İslâm Fıkhı*. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2009.

Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Arapça baskıları arasında bir karşılaştırma için bkz. Abdüssamet Sarıkaya, "Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Üç Tahkikinin Analizi ve İhlâs Sûresi Bağlamında Mukayesesi", *İmâm Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpaguş vd. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 189-212.

Udeh, Abdülkadir. *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*. çev. Ali Şafak. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.

Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası Âyet ve Hadis Tahlilleri*, İstanbul, Beyan, 2001

Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdürrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nureddin Yıldız. İstanbul: Risale Yayınevi, 1994-2005.